

tuina seuran hallituksessa. Sen vanhemmaksi varapuheenjohtajaksi valittiin Kalervo Eriksson. Seuran hallituksessa jatkaa myös Peter Eriksson Alkon tutkimuslaboratoriosta.

*Kalervo Kiianmaa
— Reino Ylikahri*

Naamioiden riisumisen taito

Eskola, Antti: Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan: Persoonallisuuden tutkimuksen metodologisia opetuksia. Porvoo: WSOY, 1985, 212 sivua

Sana ”persoonaa” on alun perin tarkoittanut näyttelijän naamioita. Persoonallisuuden ongelman tutkiminen, ihmistä koskevan totuuden tavoittelu ja paljastaminen, on näin ollen eräänlaista naamioiden riisumista. Tämä on se kiehtova maailma, johon Antti Eskola vie lukijansa löytöretkelle uusimmassa kirjassaan Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan.

Tunnettuun tapaansa Eskola on oppaana samanaikaisesti asiantunteva ja valikoiva, yksityiskohtia eloisesti esittelevä ja suuria linjoja taitavasti maalaileva. Tuloksena on ajatuksia — toki myös kysymyksiä ja vastaväitteitä — herättävä kirja, joka on samalla kiinnostava persoonallisen arvio ihmis- ja yhteiskuntatieteissä viime vuosina tapahtuneesta kehityksestä.

Metodologisia opetuksia

Antti Eskola julkaisi 1960-luvun alussa runsaasti luetun oppikirjan Sosiologian tutkimusmenetelmät 1—2, joka keskittyi esittelemään empiirisen sosiaalitutkimuksen kvantitatiivisia mene-

telmiä. Toisessa painoksessa 1970-luvun puolivälissä ”positiivistisen” metodologian rinnalle nousivat kuitenkin ohjelmallisina tieteenfilosofisina suuntauksina hermeneutiikka ja marxismi, mutta niiden konkreettinen merkitys tutkimuskäytännön tasolla jäi vielä odottamaan analyysiään.

Uudessa kirjassaan Eskola astuu päättäväisen askeleen eteenpäin: Hän ilmoittaa haluavansa ”vakavasti horjuttaa sitä metodologista paradigmat”, jota oli keran rakentamassa. Persoonallisuuden tutkimus on hänelle esimerkki, joka havainnollistaa yleistä ongelmaa ihmistä koskevan tieteen luonteesta ja mahdollisuudesta: kuinka tieteellistä ajattelutapaa ”tulisi käyttää niin hankalan objektin kuin *ihmiseksi* (eikä esimerkiksi kiveksi, kasviksi tai eläimeksi) tematisoidun kohteen tutkimiseen?” (s. 5).

Kuhnin mukaan tieteessä valitseva paradigma voidaan kumota vain korvaamalla se uudella. Aivan näin pitkälle metodologisia opetuksia etsivä Eskola ei vielä ole valmis menemään. Persoonallisuutta koskevien kuvaustapojen hedelmällisyyden hän jättää lopulta lukijan ratkaistavaksi omien ”vihjeidensä” perusteella (s. 23). Ihmistutkimuksen uuteen metodologiseen paradigmaan Eskola hakee määrätietoisesti aineksia monesta suunnasta, mutta niistä hahmoteltu synteesi jää vielä monin paikoin sisällöltään ja rajoiltaan varovaisen avoimeksi.

Mitä ”aidot tiedemiehet” tekevät?

Eskola muotoilee neljä yleistä metodologista ongelmaa, joita hän havainnollistaa ja pohdiskelee persoonallisuustutkimuksen materiaalin avulla:

1) Onko tutkijan pyrittävä ilmiöpinnan taakse olemuksen kuvaamiseen?

2) Onko tutkimustyön painopiste enemmän rationaalisessa teorianrakentamisessa kuin empiirisessä yleistämisessä havainnoista ja arkikokemuksesta?

3) Onko persoonallisuuden perustaa etsittävä enemmän yksilön luonteenpiirteistä, toiminnasta vai yhteiskunnan rakenteesta?

4) Miten ihmisen erityislaatu tulee ottaa huomioon sosiaalisten tosiasioiden tieteellisessä tutkimisessa?

Eskolan myönteinen vastaus kysymyksiin 1 ja 2 ei sinänsä ole yllättävä, mutta perustelut ovat herkullisia ja valaisevia: temperamentti- ja luonnetypologioiden kritiikki, faktorianalyysiin nojaavan mekanistisen empirismin hylkäys, Kurt Lewinin yritykset psykologisen teorianmuodostuksen alalla ja Sigmund Freudin teoria piilotajunnasta.

Kysymyksen 3 yhteydessä Eskola aloittaa arvostelemalla perinteellisiä yrityksiä liittää persoonallisuus ruumiinrakenteeseen (Hippokrates, Kretschmer, Sheldon) ja jatkaa nujertamalla minän ”piirreteoriat”, joissa yksilöt nähdään ominaisuusvariaabelien leikkauspisteinä. Yksilö ei Eskolan mukaan ole ”variaabelipaketti”, vaan ”elämänpäämäärien kokonaisuus” (s. 71), jossa olennaista on ”säätöjen” välittämä henkilön ja hänen toimintaympäristönsä suhde. Tästä seuraa, että persoonallisuus on sidoksissa ympäröivään kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Eskola esittää — vedoten mm. Marxiin, Freudiin, Deleuzeen ja Le Roy Ladurieen — useita hyviä esimerkkejä siitä, miten ihminen on muuttunut keski- ja uudella ajalla tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten myötä.

Kysymyksen 4 osalta Eskola päätyy kantaan, jonka mukaan ihmistä tutkittaessa on olennaista ottaa huomioon toiminnan (Leontjev), toiminnan suuntautuneisuuden ja merkityksen, elämän-

kaaren ja elämäntavan käsitteet. Eskola ei varsinaisesti määrittele elämäntavan käsitettä, joka tuli 1970-luvun jälkipuoliskolla suomalaisen yhteiskuntatieteeseen lähinnä marxilaisesta tutkimuksesta, mutta havainnollistaa käsitystään persoonallisuuden ja elämäntavan suhteista analysoimalla Linnan Pohjantähti-romaanin ja O'Neillin näytelmää.

Kysymyksiä

Esikoln syntheesiin sisältyy kaksi korostusta, jotka voivat näyttää vastakkaisilta. Toisaalta "aito tiedemies" pyrkii ilmiöpinnan taakse tunkeutuviin yleisiin teoreettisiin lakeihin, jotka pätevät poikkeuksetta (s. 88). Toisaalta uuden tutkimustavan näyteenä Eskola itse tarjoaa esimerkkejä, joissa kuvaillaan ja eritellään yksityisten (todellisten tai fiktiivisten) henkilöiden elämäntapaa.

Mitään ristiriitaa ei kuitenkaan tarvitse vallita yleisiä lakeja tavoittelevan teorianmuodostuksen ja singulaarisia ilmiöitä koskevien kuvailujen välillä: jälkimmäisessä on olennaisesti kyse eräiden ihmistä koskevien yleisten teoreettisten käsitysten soveltamisesta konkreettiseen materiaaliin.

Valmiin teorian soveltaminen on kuitenkin eri asia kuin teorian keksiminen ja testaaminen. Mistä elämäntavan tutkija sitten saa tarvitsemansa teoreettiset viitekehykset? Eikö olekin niin, että tähän ei ole muuta vaihtoehtoa kuin luonnontieteiden piirissä kehitelty ihanne teorioiden rakentamisesta ja koettelemisesta? Jos näin on, niin Esikolan syntheesi näyttää joutuvan sisällyttämään itseensä merkittävän annoksen sitä metodologista varustusta, jonka soveltamista ihmistieteissä hän haluaisi olla horjuttamassa.

Minkä osan vanhasta ylitettävästä paradigmasta Eskola siis

on valmis säilyttämään? Tähän ongelmaan liittyen voidaan esittää myös toinen kysymys. Esikolan mukaan tieteen "yksi legitimi tehtävä" on osoittaa, "mitä kaikkea jotkin seikat voivat merkitä" (s. 105). Tätä sinänsä oikeata toteamusta hän havainnollistaa osittain ongelmallisella esimerkillä, joka koskee nykyaikaisen ydinsodan "merkitystä". Uusaristoteelisen ja hermeneuttisen ajattelutavan mukaan tällöin on kyse ennen kaikkea niistä suhtautumistavoista, tulkinnoista ja tuntemuksista, joita ihmiset liittävät ydinsotaan oman elämänsä maailmansa osana. Näiden sosiaaliseen todellisuuteen kuuluvien merkitysten tieteellinen tutkiminen on toki tärkeä tehtävä. Ydinsodan niin sanoakseni objektiivinen merkitys — koetun merkityksen rinnalla — on kuitenkin niissä kausaalisissa vaikutuksissa, joita ydinsodalla olisi maapalloon, luontoon, eläimiin, ihmisen ruumiseen, mieleen ja yhteiskuntaan. Tämän merkityksen selville saamiseksi tarvitaan mm. fyysikkojen, lääkäreiden, psykologien ja sosiologien suorittamaa tutkimusta, joka nojautuu perinteelliseen syysuhteita selvittävään galileiseen metodologiaan.

Esikolan syntheesiin ihanteena on ihmistä koskeva teoria, jolla on "yksi ja yhtenäinen lähtökohata" (s. 87). Esimerkiksi vanhan Freudin oletus seksuaalivietin rinnalla vaikuttavasta kuolemanvietistä rikkoo tätä vaatimusta. Näin tiukka ykseysperiaate tuntuu pingotetulta: todellisuuden moninaisuus voi olla teorian yksinkertaisuutta ihmeellisempi.

Samaan tapaan Eskola näyttää edellyttävän, että on olemassa vain yksi oikea persoonallisuuden kuvaustapa, joka myös soveltuu erilaisiin metodologisiin tarkoituksiin (kuvaaminen, selittäminen, ennustaminen). Eivätkö kuitenkin erilaiset persoonallisuuden teoriat voi olla toisiaan täy-

dentäviä osatotuuksia, jotka kukin kiinnittävät huomiota vain johonkin ihmisen aspektiin? Eikö näiden osateorioiden relevanssi riipu ratkaisevasti siitä, millaiseen kysymykseen niiden avulla kulloinkin etsitään vastausta? Esikolan monistinen pyrkimys näyttää sulkevan pois tällaisen metodologisen pluralismin mahdollisuuden.

Esimerkkinä voi mainita Esikolan väitteen, jonka mukaan varhain lauantaiamuna ruohoa leikkaavan herra Smithin toimintaa voidaan paremmin ennustaa, jos viitataan hänen elämänpäämääriinsä (esim. kodin ja perheen tärkeys) abstraktien luonteenpiirteiden (esim. aggressiivisuus) sijasta (s. 64). Mutta eihän tässä ole todellista vastakohtaa: luonteenpiirteet ja päämäärät eivät ole toisensa pois sulkevia, vaan voivat toimia yhdessä ennustus- ja selityspenusteina. Aggressiivinen henkilö ja epäaggressiivinen henkilö luultavasti puolustaa kotinsa etua eri tavoilla.

Eskola näyttää ehdottavan, että elämäntavan käsitettä voitaisiin käyttää myös selityspenustana: "On yksinkertaisesti vain sanottava, että toiset ihmiset lukevat kirjoja, koska se kuuluu heidän elämäntapaansa; ja eräät muut ihmiset eivät lue, koka lukeminen ei kuulu siihen elämäntapaan, mikä heillä on." Tämä esimerkki ei ole kovin vakuuttavasti muotoiltu: väite "Isäntä Tuppurainen ei lue kirjoja, koska kirjojen lukeminen ei kuulu hänen elämäntapaansa" on tautologia eikä aito selitys. Kysymykseen "Miksi isäntä Tuppuraisella ei ole tapana lukea kirjoja?" ei voi vastata käyttämällä elämäntavan käsitettä. Tässä mielessä "elämäntapa" on selitystä vaativa kuvaileva termi, ei selittävä teoreettinen käsite.

Eskolan tekstin voima on siinä, miten lähellä todellista tieteenharjoitusta persoonallisuuspsykologian alalla hän liikkuu. Abstrakteja periaatekysymyksiä mieluiten pohtivalle filosofille hänen esityksensä on tästä syystä terveellistä luettavaa.

Samalla ei voi olla toteamatta, että Eskola ohittaa kokonaan tai sivuuttaa varsin nopeasti monet persoonallisuutta koskevat filosofiset kysymykset. Näitä ongelmia, joita filosofit viimeksi käsittelevät tammikuussa 1986 järjestetyssä Minä-kollokviossa, ovat mm. klassinen mind—body-probleema ja teoriat minän synnystä ja rakenteesta. Vaikka Eskola onkin laajasti lukenut myös filosofian alalla, luetellessaan persoonallisuutta tutkivia tieteitä (psykologia, antropologia, kasvatustiede, psykiatria, sosiologia) hän jättää mainitsematta filosofian (s. 11).

Eskolan teos on täynnä filosofisesti mielenkiintoisia ihmistä koskevia kysymyksenasetteluja (sen ohella, että hänen perustavoitteensa ovat metodologisia tai tieteenfilosofisia). Olisikin houkutteleva tehtävä liittää hänen huomionsa ja teesinsä eräisiin suomalaisessa filosofiassa kehitettyihin ideoihin, jotka eivät ainakaan suoraan tule teoksessa mainituiksi. Tässä yhteydessä täytyy tyytyä luettelomaiseen esitykseen:

a) J. V. Snellmanin pääteos *Persoonallisuuden aate* (1842) sisältää rationaalisena ytimenään teorian siitä, miten "siveellisyys" (arvot) ja itsetajunta konstituivat persoonia. Snellmanin perillisiin kuuluvat mm. Erik Ahlman ja Sven Krohn.

b) Eino Kailan *Persoonallisuus* (1934) antaa jäntevän kokonaiskuvan persoonallisuuden dynaamisuudesta, biologisuudesta ja yhteisöllisyydestä sekä psykologisesta monikerroksisuudesta.

c) G. H. von Wrightin ja Rai-

mo Tuomelan eri suuntiin kehittelemä teon teoria valaisee intentionaalisen toiminnan ja sosiaalisen toiminnan luonnetta.

d) Tuomelan ja Patoluodon toimittamassa teoksessa *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet* (1976) pohditaan sitä, onko "agentin viitekehysten" soveltaminen — Eskolan termien "kohteen tematisoiminen ihmiseksi" — vain kuvaustapa, vai onko sillä ontologista merkitystä. Ihmistä koskevan olemusajattelun ongelmia käsitellään Esa Saarisen ja Sara Heinämaan teoksessa *Olenainen nainen* (1983, 2. p. 1984).

e) Wittgenstein-tutkijat ovat laajalti pohtineet mestarinsa käyttämää "elämänmuodon" (form of life) käsitettä, Husserl-tutkijat taas "elämissaailman" käsitettä. Molemmat ovat mielenkiintoisella tavalla sukua "elämäntavan" kanssa.

f) Popperilainen "kolmen maailman" ontologia minun edelleen kehittämässäni muodossa voi auttaa meitä ymmärtämään persoonien erikoista olemistapaa "kulttuurisineinä", joilla on materiaalsen ja subjektiivistajunnallisen puolensa ohella kulturealisen ja sosiaalisen interaktion kautta kehittyvä ja ylläpidettävä yksilöllinen minuus.

Ilkka Niiniluoto

Huutavan ääni suurkaupungissa

Virtanen, Matti: Tahdon teknologia. Johdatus uskonnon tulevaisuuteen. Perusta ry. 1986, 111 sivua

"Tahdon teknologia" on ennen kaikkea maailmankatsomuksellinen ja moraalinen teos. Ikään kuin Schleiermacher 1800-luvul-

la puhuu Matti Virtanen uskonnosta sen valistuneille halveksijoille. Kirja sanoo, että uskonnossa on jotain oleellista ja että elämämme voisi olla parempaa, jos olisimme tietoisesti uskonnollisia.

Virtanen määrittelee uskonnon tahdon teknologiaksi, ihmisyhteisön pyrkimykseksi kohti ihannetta. Nyt käsillä olevassa kirjassa esitellään tätä Durkheimilta innoituksensa saanutta näkemystä uskonnosta ja tarkastellaan monia elämänilmiöitä sen lävitse. Virtanen loikkii pitkin askelin. Hän tarkastelee tahdon teknologian ilmentymistä kansatieteellisissä aineistoissa, idän uskonnoissa ja kreikkalaisessa filosofiassa, kristillisyydessä ja marxilaisessa ajattelussa. Mukaan mahtuu myös syrjähyppäyksiä modernin fysiikan ja evoluutio-teorian maailmoihin.

Omaperäisimmillään ja haastavimmillaan Virtasen kirja on hahmotellessaan uskonnon tulevaisuutta. Virtanen hylkää — tai oikeastaan hän toteaa historian hylänneen — perinteisen kristinuskon, samoin kuin ahtaasti tulkitun marxismin. Jumala erillisenä olentona, jonka suosiota etsitään erimuotoisten uhrien avulla, ei sovi moderniin maailmaan. Mutta siihen ei sovi myöskään pahan ja hyvän jyrkästi toisistaan erottava, luonnonvälttämättömyyden voimalla tulevaan uuteen yhteiskuntaan uskova marxismi.

Virtanen ounastelee uuden uskonnon keskipisteeksi visiota ihmistymisestä. Uusi uskonto asettaisi ihmispersoonallisuuden rajattoman kasvun ihanteeksi, josta käsin maailmaa jäsennettäisiin ja muutettaisiin. Ihmispersoonallisuuden kasvu toteutuisi toisaalta sisäisen maailman rikastumisena, kokemuksen laajentumisena, ja toisaalta esinemaailman rikastumisena, ei tuhlaavaisuuden vaan esineiden kulttuurisen monimuotoisuuden mielessä.